

УДК 76.071(477)»19»:821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2024-3-23>

Вероніка ЗАЙЦЕВА

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри декоративного мистецтва і реставрації факультету образотворчого мистецтва і дизайну, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0003-1160-1760

Scopus-Author ID: 57226679484

Алла БУЙГАШЕВА

професор кафедри декоративного мистецтва і реставрації факультету образотворчого мистецтва і дизайну, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0002-3549-195X

Бібліографічний опис статті: Зайцева, В., Буйгашева, А. (2024). Мистецтвознавчий аналіз ілюстрування літературної спадщини Бориса Грінченка, створеного українськими художниками-графіками другої половини ХХ століття. *Fine Art and Culture Studies*, 3, 165–170, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2024-3-23>

**МИСТЕЦТВОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ІЛЮСТРУВАННЯ
ЛІТЕРАТУРНОЇ СПАДЩИНИ БОРИСА ГРІНЧЕНКА,
СТВОРЕНОГО УКРАЇНСЬКИМИ ХУДОЖНИКАМИ-ГРАФІКАМИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**

Борис Грінченко – український письменник, педагог, літературознавець, етнограф, історик, публіцист, який обстоював поширення української мови в школах. Як автор багатьох літературних творів для дітей, він протягом усього свого життя, відстоював право навчати дітей рідною мовою, багаторазово наголошував на реалізації принципів наочності оформлення книжок для дітей та дбав про їх гарне оздоблення.

Оповідання й казки, написані Б. Грінченком понад півтора століття тому, й досі привертають увагу не лише цікавим сюжетом, розумінням вразливості дитячої душі, але й своїм неповторним стилем, довірливим тоном спілкування письменника з примхливою аудиторією маленьких читачів.

Метою статті є мистецтвознавче дослідження ілюстрування літературної спадщини Б. Грінченка сучасними українськими художниками для безпосереднього сприйняття єдності тексту книги з яскравим образотворчим відтворенням літературних персонажів для повноцінного розкриття сюжету літературного твору.

Методологія дослідження полягає в застосуванні загальнонаукових методів (аналізу та синтезу, індукції та дедукції, єдності історичного і логічного); мистецтвознавчих методів (компаративний, типологічний, описовий) та практичного дизайнерського методу. **Наукова новизна** роботи полягає у дослідженні особливостей школи ілюстрування літературних творів Б. Грінченка сучасними українськими художниками-ілюстраторами як приклад провідного художньо-образного та композиційно-архітектурного рівня видань для дітей.

Так, інтерес до творчості Бориса Грінченка не згасає і сьогодні. Вишнуючи пам'ять видатного діяча української культури вітчизняні митці продовжують славі традиції української книжкової графіки. Цілісність, яскравість і виразність усіх елементів художнього оформлення, досконале поліграфічне виконання цих видань переконливо втілюють роздуми-звертання Б. Грінченка до своїх сучасників щодо проблем формування національної дитячої літератури, зокрема про необхідність дотримання високих вимог до змісту публікацій та зовнішнього вигляду дитячих видань. Можливо, саме про таке художнє оформлення дитячих видань мріяв Борис Грінченко.

Ключові слова: Б. Грінченко, українська література, книга, художник-графік, ілюстрація, видавництво.

Veronika ZAITSEVA

Candidate of Art Studies, Associate Professor at of Fine Arts and Design, Kyiv Metropolitan University named after Boris Grinchenko, 18/2 Bulvarno-Kudryavska St, Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0003-1160-1760

Scopus-Author ID: 57226679484

Alla BUIHASHEVA

Professor at of Fine Arts and Design, Kyiv Metropolitan University named after Boris Grinchenko, 18/2 Bulvarno-Kudryavska St, Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0002-3549-195X

To cite this article: Zaytseva, V., Buyhasheva, A. (2024). Mystetstvoznachnyy analiz ilyustratsiyi literaturnoyi spadshchyny Borysa Hrinchenka, stvorenoho ukrayins'kymy khudozhnykamy-hrafikamy druhoi polovyny 20 stolittya [Art analysis of the illustration of the literary heritage of Borys Grinchenko, created by Ukrainian graphic artists of the second half of the 20th century]. *Fine Art and Culture Studies*, 3, 165–170, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2024-3-23>

ART ANALYSIS OF THE ILLUSTRATION OF THE LITERARY HERITAGE OF BORIS HRYNCHENKO, CREATED BY UKRAINIAN GRAPHICS SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

Borys Grinchenko is a Ukrainian writer, teacher, literary critic, ethnographer, historian, publicist, who advocated the spread of the Ukrainian language in schools. As the author of many literary works for children, throughout his life he defended the right to teach children in their native language, repeatedly emphasized the implementation of the principles of visual design of children's books, took care of their good design.

The stories and fairy tales written by B. Grinchenko more than a century ago still attract attention not only for their interesting plot, understanding of the vulnerability of children's souls, but also for their unique style, the trusting tone of the writer's communication with the capricious audience of young readers.

The purpose of the article is an art study of the illustration of the literary heritage of B. Grinchenko by modern Ukrainian artists for the direct perception of the unity of the text of the book with a vivid pictorial reproduction of literary heroes for the full disclosure of the work. the plot of a literary work.

Research methodology consists in the application of general scientific methods (analysis and synthesis, induction and deduction, unity of historical and logical); art history methods (comparative, typological, descriptive) and the method of practical design. The scientific novelty of the work consists in the study of the peculiarities of the school of illustration of B. Hrinchenko's literary works by modern Ukrainian illustrators as an example of the leading artistic-figurative and compositional-architectural level of publications for children.

Yes, interest in the work of Borys Grinchenko does not fade even today. Honoring the memory of an outstanding figure of Ukrainian culture, domestic artists continue the glorious traditions of Ukrainian book graphics. Integrity, brightness and expressiveness of all elements of artistic design, perfect polygraphic execution of these editions found a convincing embodiment in B. Grinchenko's thoughts-appeals to his contemporaries regarding the problems of the formation of national children's literature, in particular, the need to meet the high requirements of artistic design. requirements for the content of publications and the appearance of publications for children. Perhaps Borys Grinchenko dreamed of such an artistic design of children's publications.

Key words: B. Grinchenko, Ukrainian literature, book, graphic artist, illustration, publishing house.

Актуальність проблеми. В другій половині ХХ століття українське мистецтво книги зорієнтовано на духовний розвиток нації. Невід'ємною частиною мистецтва створення книги та важливим художнім елементом її оформлення, що має своїм завданням образне доповнення і наочне пояснення змісту книги, є ілюстрація. Так, в цей період українські видавництва, зокрема, Державне видавництво дитячої літератури «Веселка» плекає традиції національної образотворчості. Загалом видавництво вирізняється досить високою культурою художнього оформлення книжкового макету та провідною школою ілюстрування, у поєднанні з якісною літературною складовою.

Створення якісної дитячої книжки як мистецького явища в Україні значною мірою набирає ваги наприкінці 1970-х, 1980-х років.

Специфіка створення гармонійного художнього макету до книги полягає у поєднанні ілюстраційного матеріалу з літературним сюжетом та поліграфічним відтворенням. У цьому сенсі важливо дослідити особливості творчої трактовки й стилістичні тенденції дизайну книжок видавництва «Веселка» як приклад української національної школи книговидавництва другої половини ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагому частину літературного спадку Б. Грінченка становить література для дітей. Грінченкова літературна спадщина, вирізняючись роз-

майттям літературних форм і жанрів, не могла не зацікавити багатьох учених в галузі культурології, мистецтвознавства, філології, відомих дослідників мистецтва книги, художників-ілюстраторів книжкових видань.

Вивченню літературної та наукової спадщини Бориса Грінченка присвячено чимало наукових досліджень (І. Брик, О. Вовк, І. Гаїдаєнко, М. Гуменюк, С. Кіраль, Л. Козар, М. Кравченко, В. Новійчук, М. Плевако, Й. Погрібний). З-поміж наукових розвідок варто виокремити дослідження Т. Кормакової і Є. Медведської, присвячені висвітленню ролі національної літератури в контексті сучасної книжкової ілюстрації на прикладі творчості Б. Грінченка. Даній проблематиці присвячена стаття О. Матвійчук і Г. Кузьменко, які зібрали автобіографічні матеріали про художників-ілюстраторів книжкових видань Бориса Грінченка. в книговидавничій діяльності України лише наприкінці 1990 років. Чимало сказано про художню цільність видання й про праці художників-ілюстраторів різних поколінь. Та серед дослідницьких робіт мало висвітлено є діяльність творчого колективу художників-ілюстраторів видавництва дитячої літератури «Веселка», які приділяли значну увагу художньому оформленню літературного спадку Б. Грінченка.

На думку відомої української дослідниці мистецтва ілюстрування дитячої книги Ганни Заварової «Чимало українських художників-ілюстраторів зверталися у своїй творчості до оформлення літературних творів для дітей». Автор у своїй статті «Ілюстрація в сучасній книжці для дітей» зазначає, що «вузькі проблеми дитячої ілюстрації неможливо розглядати ізольовано від процесу розвитку образотворчого мистецтва...» (Заварова, 1985, с. 118–127).

Серед праць, присвячених аналітиці тенденцій ілюстрування та комплексного оформлення книжок видавництва «Веселка» даного періоду, є статті Леоніда Владича (Владич, 1967, с. 248), Ганни Заварової (Заварова, 1985, с. 118–127), Майї Вовчик-Блакитної (Вовчик-Блакитна, 1970, с. 36–46), Олесі Авраменко (Авраменко, 1988, с. 134) та ін.

Мета статті полягає у мистецтвознавчому аналізі ілюстрування літературної спадщини Бориса Грінченка, створеного українськими художниками-графіками другої половині ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Докладно аналізуючи художнє оформлення дитячої книжки у другій половині ХХ століття до творів Б. Грінченка, слухним буде звернутися до видань, художньо-оформлених та підготовлених до друку Державним видавництвом дитячої літератури «Веселка». Так, оповідання Б. Грінченка «Ксеня» було проілюстровано 1962 року українським художником-графіком Іваном Філоновим (рис. 1) на замовлення видавництва «Дитвидав» (тепер Національне видавництво дитячої літератури «Веселка»). Ілюстрації, виконані в реалістичній манері, переконливо відтворюють найяскравіші епізоди книги. Художник точно передає характерні особливості героїв оповідання, завдяки чому читач глибше сприймає сюжет літературного твору.

На всіх з ілюстраціях І. Філонов зображує головну героїню, дівчинку-сироту Ксеню, у постаті та погляді якої, відчувається боязкість та невпевненість. Все вказує на те, що дівчинка змушена тяжко працювати, відмовляючи собі у звичайних дитячих розвагах для того, щоб догоджати вибагливій і злостивій мачусі. На багатьох ілюстраціях художник зображує хлопчика Василя, який захищає Ксеню від мачухи, яка б'є дівчину. Він лагідно пригортає до себе подругу.

Творчість Бориса Грінченка не залишила байдужим і відомого українського художника Василя Євдокименка, який у 1980-х роках плідно працював у галузі книжкової графіки у видавництві «Веселка». Митець проілю-

Рис. 1. І. Філонов. Обкладинка до книги Б. Грінченка «Ксеня». 1962 р.

стрував оповідання «Кавуни» вперше у 1967 р. та у 1985 р.), оповідання «Украла» (у 1971 р. та 1988 р.), а також оформив збірку творів письменника «Зернятка» (1989 р.).

Так, ілюстрації до оповідання «Кавуни» були виконані В. Євдокименком (рис. 2) в техніці акварелі з обмеженою палітрою кольорів, переважно у теплій кольоровій гамі. Композиційне рішення ілюстрацій, відсутність деталізації, допомагають зосередити увагу читача на сюжеті й емоційному стані героїв.

На кількох ілюстраціях В. Євдокименка до оповідання «Украла» (рис. 3) художник зобразив головну героїню – маленьку дівчинку Олександру (яка від нестерпного голоду вкрала шматок хліба у однокласниці) з опущеною головою та прикритим рукою обличчям – дівчишко не в силах від сорому дивитися в очі вчителю та однокласникам. У зображенні дівчинки, відчуваються її щирі переживання від скоєного. Так художник образотворчими засобами посилює змістову виразність літературного твору.

В ілюстрації до оповідання «Олеся», яке є складовою збірки «Зернятка», художник підкреслює мужність і надзвичайну внутрішню силу тендітної дівчинки, яка ціною свого життя врятувала усе село. Митець вдало вирішує питання передачі об'єму за допомогою динамічних, активних штрихів, надзвичайно правдиво й переконливо передаючи драматизм події.

До творчості Б. Грінченка звернувся й народний художник України, живописець-монументаліст і графік Микола Стороженко. Серед його творчого доробку слід виділити його

ілюстрацію до твору Б. Грінченка «Дзвоник» (1969 р.) – одного з найдраматичніших оповідань письменника. Художник переконливо відтворює образ самотньої семирічної сільської дівчинки-сироти, яка була позбавлена батьківської турботи. Опинившись у сирітському притулку великого міста, дівчинка сприймає дзвоник як символ постійних знущань і казарменого режиму, як символ неволі й покірності, що позбавляв можливості самостійно приймати рішення. М. Стороженко переконливо передає глибину уявного простору за допомогою сміливого використання світло-тональних, контрастних співвідношень, у поєднанні чорного й білого.

Збірки творів Б. Грінченка «Казки» (1990 р.) (рис. 4) і «Лесь, преславний гайдамака» (рис. 5), що були проілюстровані художниками видавництва «Веселка» Ганною Журновською та Костянтином Музикою, безперечно, є одним із найзначніших явищ в оформленні української дитячої книги кінця ХХ століття.

Гідно продовжуючи традиції народної картини, в оздобленні зазначених книг художникам вдалося цілісно і яскраво створити колоритні типажі, передати самотні риси української культури та побуту, на що вказують характерні пози, жести, детально прописані одяг героїв, елементи оточення, атрибути, притаманні саме українському народу. Ретельно продумані й пишно прикрашені декором, вони доповнюють психологічну характеристику персонажів, тим самим сприяють збагаченню життєвого й художнього досвіду маленьких читачів, кра-

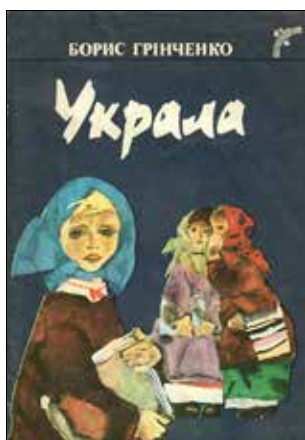

Рис. 2. В. Євдокимов.
Обкладинка до книги
Б. Грінченка «Кавуни». 1985 р.

Рис. 3. В. Євдокимов.
Обкладинка до книги
Б. Грінченка «Украла». 1988 р.

Рис. 4. К. Музика, Г. Журновська.
Обкладинка до книги
Б. Грінченка «Казки». 1990 р.

щому осмисленню внутрішнього світу персонажів та їхніх вчинків. Виконані у техніці гуаші, ілюстрації вирізняються певною монументальністю композиційного рішення, «тонкою» стилізацією, яскравістю й соковитістю барв. Заставки та оборочні ілюстрації із зображенням рослинних орнаментів, декоративних птахів, тварин, суто українських фольклорних образів гармонійно доповнюють художнє оформлення, додають виданню певного «народного духу», святковості й цілісності.

1985 р. у видавництві «Веселка» вийшла з друку ще одна яскрава дитяча книга – «Веселі пригоди, оповідання, казки», яку проілюстрував відомий російський художник українського походження, працюючий у галузі книжкової графіки Віктор Боковня.

Серед творів різних авторів, представлених у цій книзі було надруковано та проілюстровано кілька творів Б. Грінченка.

З великою пошаною до творчості Бориса Грінченка ставився народний художник України, головний художник видавництва «Веселка» Микола Пшінка. На обкладинці збірки вибраних творів письменника «До тих, що зостануться» (1993 р.) художник зобразив іншого – «нового» Бориса Грінченка. Перед читачем постає образ впевненої людини, вільна й розкута постать, сміливий, спрямований у далечинь погляд якої сприймається як образ сучасника, готового повести за собою український народ до нових звершень і перемог.

У 1994 році київським видавництвом «Богдана» було перевидано збірку творів

Б. Грінченка «Розум та почування у живої тварі» (рис. 6), яку 1918 року вперше було розроблено видавництвом «Поступ» з художнім оформленням графіка В. Зельдіса.

В оформленні цієї збірки художник тонко враховує вікові особливості дитячої читачької аудиторії: вибір композиційного рішення дає змогу не лише уважно розглянути головних героїв оповідань, а й зосередити увагу на особливостях поведінки, психологічних характеристиках персонажів. Тим самим художник спонукає читачів замислитися над правильністю людських вчинків щодо тварин, про які йдеться мова. Техніка гуаші, застосована художником при створенні ілюстрацій завдяки своїй яскравості й барвистості дає змогу якнайкраще зацікавити маленьких читачів, привернути їхню увагу до змісту оповідань.

Цілісність, яскравість і виразність усіх елементів художнього оформлення, досконале поліграфічне виконання цих подарункових видань переконливо втілили роздуми-звертання Б. Грінченка до своїх сучасників щодо проблем формування національної дитячої літератури, зокрема про необхідність дотримання високих вимог до змісту публікацій та зовнішнього вигляду дитячих видань. Можливо, саме про таке ілюстрування дитячих видань мріяв Б. Грінченко понад сто п'ятдесят років тому.

Висновки. Виходячи з викладеного, є всі підстави стверджувати, що у зазначений період вітчизняні митці продовжуючи славні традиції

Рис. 5. К. Музика, Г. Журновська. Обкладинка до книги Б. Грінченка «Лесь, преславний гайдамака». 1990 р.

Рис. 6. Худ. В. Зельдіс. Обкладинка до книги Б. Грінченка «Роздуми та почування живої тварі». 1994 р.

української книжкової графіки, приділяють значну увагу популяризації літературного спадку Бориса Грінченка. У межах однієї публікації неможливо представити повний ґрунтовний мистецтвознавчий аналіз усіх ілюстрацій, створених художниками-графіками до літературної спадщини Бориса Грінченка. Однак, наведені у цій статті приклади, дають змогу стверджувати, що ілюстрування літературних творів Б. Грінченка українськими художниками-ілюстраторами другої половини ХХ століття є при-

кладом визначного художньо-образного рівня видань для дітей.

Також важливо зазначити, що завдяки праці всього творчого колективу Національного видавництва дитячої літератури «Веселки» ілюстрування творів Б. Грінченка видатними українськими художниками-графіками другої половини ХХ століття вирізняються розмаїття художніх технік, пошуком нових тенденцій у вирішенні образів літературних персонажів, створених письменником.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авраменко О. О. Образи вічної мудрості. Київ: Веселка, 1988. 134 с.
2. Валуєнко Б. В. Проблеми зовнішнього оформлення дитячої книжки. Київ: Веселка, 1976. 80 с.
3. Владич Л. В. Мовою графіки. Київ: Мистецтво, 1967. 248 с.
4. Вовчик-Блакитна М. В. Психологія естетичного сприймання дітей дошкільного віку. *Дошкільна педагогіка і психологія*. К. : Рад. школа, 1970. Вип. 5. С. 36–46.
5. Заварова Г. В. Ілюстрація в сучасній книжці для дітей. *Література. Діти. Час*. Київ: Веселка, 1985. С. 118–127.
6. Зайцева В. І. Особливості художньо-образної стилізації комплексного оформлення української дитячої книжки другої половини ХХ століття. *АРТ-платФОРМА: альм*. Київ: КМАЕЦМ, 2022. Вип. 2(6). С. 201–216.
7. Ламонова О. Шляхи української графіки II–ї половини ХХ століття. «Мистецька мапа України. Київ». Проект Музею сучасного мистецтва України.: Каталог. Київ, 2015. 248 с.
8. Огар Е. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки : навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. Львів : Аз-Арт, 2002. 160 с.
9. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця : практ. посіб. [2-ге вид., стереотипне]. Київ : Наша культура і наука, 2006. 560 с.
10. Видавництво «Веселка»: особливості становлення, функціонування й розвитку: монографія. Черкаси : Брама-Україна, 2021. 144 с. URL: <https://mediastudent.online/wp-content/uploads/2021/06/o.-ivanchenko-vydavnytstvo-veselka.pdf> (дата звернення: 21.06.2024).

REFERENCES:

1. Avramenko, O. (1988). *Obrazy vichnoyi mudrosti* [Images of eternal wisdom]. Kyiv: Veselka, 134 [in Ukrainian].
2. Valuyenko, B. V. (1976). *Problemy zovnishn'oho oformlennya dytyachoyi knyzhky* [Problems of external design of a children's book]. Kyiv: Veselka, 80 [in Ukrainian].
3. Vladich, L. V. (1967). *Movou grafiki* [In the language of graphics]. Kyiv: Mistectvo, 248 [in Ukrainian].
4. Vovchuk-Blakytina, M. V. (1970). *Psykhoholiya estetychnoho spryumannya ditey doshkil'noho viku. Doshkil'na pedahohika i psykhoholiya*. Kyiv: Rad. shkola, Vyp. 5, 36–46 [in Ukrainian].
5. Zavarova, H. V. (1985). *Ilyustratsiya v suchasniy knyzhysi dlya ditey* [Illustration in a modern book for children]. Kyiv: Veselka, 118–127 [in Ukrainian].
6. Zaitseva, V. I. (2022). *Osoblyvosti khudozhn'o-obraznoyi stylizatsiyi kompleksnoho oformlennya ukrayins'koyi dytyachoyi knyzhky druhoyi polovyny KHKH stolittya*. ART-platFORMA: al'm. Kyiv: KMAETSM, Vyp. 2(6), 201–216 [in Ukrainian].
7. Lamonova, O. (2015). *Shlyakhy ukrayins'koyi hrafiyky II–yi polovyny 20 stolittya. Mystets'ka mapa Ukrayiny*. Kyiv: Proekt Muzeyu suchasnoho mystetstva Ukrayiny: Kataloh [Paths of Ukrainian graphics of the 2nd half of the 20th century. "Art map of Ukraine. Kyiv". Project of the Museum of Modern Art of Ukraine.: Catalogue], 248 [in Ukrainian].
8. Ohar, E. (2002). *Dytyacha knyha: problemy vydavnychoyi pidhotovky : navch. pos. dlya stud. vyshch. navch. Zakl* [Children's book: problems of publishing preparation: education. village for students of higher educational institutions], 160 [in Ukrainian].
9. Tymoshyk, M. (2006). *Knyha dlya avtora, redaktora, vydavtsya : prakt. Posib, 2-he vyd., stereotypne* [A book for the author, editor, publisher], Kyiv: Nasha kul'tura i nauka, 560 [in Ukrainian].
10. *Vydavnytstvo "Veselka": osoblyvosti stanovlennya, funktsionuvannya y rozvytku: monohrafiya*. Cherkasy : Braama-Ukrayina ["Veselka" publishing house: peculiarities of formation, functioning and development: monograph. Cherkasy: Braama-Ukraine]. URL: <https://mediastudent.online/wp-content/uploads/2021/06/o.-ivanchenko-vydavnytstvo-veselka.pdf> (date of application: 21.06.2024).